

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING ASOSIY PRINSIP VA QOIDALARI

Omonboyeva Meruyert

Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi mutaxassisligi magistranti

Navoiy davlat pedagogika instituti

Ilmiy rahbar: t.f.d. (DSc), dots. D.I.Kamalova

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7443572>

Annotatsiya. Ushbu maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalarning asosiy prinsip va qoidalari haqida fikrlar bayon etilgan. V.P.Bespalko, B.Skinner, N.D.Nikandrov, N.F.Talizina, B.L.Ferberman va boshqalarning ilmiy izlanish natijalari tahlillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, texnologiya, prinsip, qoida, mezon, jarayon, qonuniyat, ta'lim-tarbiya.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ПРАВИЛА ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье описаны основные принципы и правила инновационных педагогических технологий. Освещаются анализы результатов научных исследований В.П.Беспалько, Б.Скиннера, Н.Д.Никандрова, Н.Ф.Тализиной, Б.Л.Фербермана и других.

Ключевые слова: педагогика, технология, принцип, правило, критерий, процесс, законность, воспитание.

BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article describes the basic principles and rules of innovative pedagogical technologies. Analyzes of the results of scientific research by V.P.Bespalko, B.Skinner, N.D.Nikandrov, N.F.Talizina, B.L.Ferberman and others are highlighted.

Keywords: pedagogy, technology, principle, rule, criterion, process, legitimacy, education.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish ma'lum qonuniyatlarga, prinsiplarga asoslanadi. Prinsip – lotincha “princepium” so'zidan olingan bo'lib, “asos”, “dastlabki holat”, “boshqaruvchi g'oya”, “umumlashgan talab” kabi ma'nolarni anglatadi. Pedagogik texnologiyalar prinsiplari – loyihalangan o'quv-tarbiyaviy jarayonni amalga oshirishda yuqori natijalarga erishish uchun rioya qilinadigan umumiy me'yorlar va talablardir. Ularni aniqlashda quyidagi holatlar e'tiborga olinadi:

1. Mavjud jamiyat talablariga mos keladigan ta'lim-tarbiya maqsadi;
2. Didaktik jarayonning obyektiv qonuniyatlari;
3. Ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshiradigan shart-sharoitlar;

Pedagogik texnologiyaning yaxlitlik prinsipi – bu prinsip texnologiya loyihasi yaratilayotganda pedagogik tizimning barcha elementlari o'zaro ta'sir ostida bo'lishini va o'zaro bog'liqligini e'tiborga olishni taqozo etadi. Ya'ni, ta'lim maqsadining qat'iyan aniqlanishi (nega? va nima uchun?), o'quv jarayoni mazmuni (nima?), tashkiliy shakllarini (qanday?), o'qitish metodlari va vositalarini (nima yordamida?) saralash va tanlashga ko'maklashishi, shuningdek, o'qituvchining mahorat darajasiga bog'liq holda didaktik jarayon samarasini aniqlashga imkon berishi kerak.

Yaxlitlik prinsipi – pedagogik texnologiyani tashkil etuvchi elementlardan birinchi yangilab yoki o'zgartirib, qolganlariga tegmaslikni, qayta qurmaslikni inkor etadi. Misol uchun, ta'lim maqsadini o'zgartirib, uning mazmunini yoki o'qitish jarayonini eskicha qoldirish mumkin emas. Bugungi kunda Respublika ta'lim tizimida chuqur o'zgarishlar va islohotlar amalga oshirilmoqda:

- Birinchidan, ta'lim-tarbiya maqsadi yangilandi – erkin fikrlaydigan fuqaroni, barkamol inson shaxsini shakllantirish zarur.
- Ikkinchidan, bu ijtimoiy buyurtma o'z navbatida ta'lim mazmunini tubdan qayta qurishni, yangi o'quv darsliklarini va dasturlarini yaratishni keltirib chiqaradi.
- Uchinchidan, ta'lim-tarbiyaning yangi mazmuni axborotlarni o'qituvchilarga ma'lum vaqt doirasida yetkazish jarayonini tezlashtiruvchi vositalarni talab etadi.

Pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiyaviy jarayonini oldindan loyihalash va bu loyihani sinfda amalga oshirishni ko'zda tutadi. Shu boisdan pedagogik texnologiyaning muhim prinsipi – bo'lajak o'quv tarbiyaviy jarayonni oldindan loyihalash prinsipidir. Bu esa, tabiiyki, o'qituvchidan ijodiy faoliyatni talab etadi. Loyihalangan texnologiya dars mavzusiga ajratilgan vaqt doirasida joriy etilishi lozim.

O'quv vaqti pedagogik texnologiyani oldindan qurishda muhim ko'rsatkich bo'lib hisoblanadi va o'qituvchi buni hisobga olishi shart. Loyihalanayotgan didaktik jarayon o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga mos kelishi hamma uchun tushunarli bo'lishi juda muhim. Shundagina yakuniy natija qo'lga kiritiladi. Yakuniy natijaning kafolatlanishi pedagogik texnologiyaning yana bir muhim prinsipidir. Bu tushuncha aslida nisbiy xarakterga ega, chunki, tuzilgan texnologiya amalga oshirilgach, muayyan natijalar bo'lishi – o'quvchilarning o'quv materialini turli darajada o'zlashtirib olishi, tabiiy.

Pedagogik texnologiyaning muhim prinsiplaridan yana biri tugallanganlik prinsipidir. O'quvchining o'zlashtirish sifati uning o'zlashtirish koeffitsiyenti bilan aniqlanadi. Mamlakatimiz o'quv yurtlarida o'quvchi (talaba) larning o'zlashtirish sifati – o'zlashtirilish koeffitsiyenti 0,55 ga teng yoki undan ko'p bo'lsa, ya'ni o'quv materialinning 55%i o'zlashtirilsa, “qoniqarli” hisoblanmoqda. Fikrimizcha, bu ko'rsatkich ta'lim tizimini isloh qilishning dastlabki bosqichlari uchun yetarlidir.

Pedagogik texnologiyaning prinsiplaridan biri – egiluvchanlik prinsipidir. Bu prinsip pedagogik texnologiyalarning qo'llanish sohasini birmuncha kengaytiradi. U yoki bu mavzu bo'yicha loyihalangan texnologiya hech bo'lmaganda fan bo'limlari chegarasida egiluvchanlik xususiyatiga ega bo'lishi kerak. O'qituvchida kam kuch va vaqt sarfi evaziga fan mavzulari bo'yicha didaktik jarayon tuzilmasini tashxisli maqsadda muvofiq tarzda almashtira olish yoki qaytadan loyihalash imkoni mavjud bo'ladi. V.P.Bespalko, B.Skinner, N.D.Nikandrov, N.F.Talizina, B.L.Ferberman va boshqalarning ilmiy izlanish natijalarini tahlil qilgan holda pedagogik texnologiyaning quyidagi prinsiplarini ham ajratib ko'rsatish mumkin:

1. O'quvchilar bilish faoliyatini boshqaruvchi qurilmalar tizimining qat'iy ketma-ketligini yaratish. O'quvchilar bilish faoliyatini boshqaruvchi qurilmalar pedagog yoki metodist (uslubchi) tomonidan oldindan dasturlangan holatlardagina nazorat qiladi, xolos. O'quv jarayonida vujudga kelgan, lekin, oldindan dasturlanmagan vaziyatlarni boshqarish uchun pedagog faoliyati zarur bo'ladi. Bugungi kunda to'la-to'kis dasturlangan elektron kitob yaratish hozircha samarasiz bo'lmoqda. O'quvchilar bilish faoliyatini boshqarishda – o'quvchi mashina

yordamida (avtomatik) va ularning birgalikda hamda o'z-o'zini boshqarish turlaridan unumli foydalanishni loyihalashi zarur.

2. O'quvchilar bilish faoliyatining har bir qismi bo'yicha o'quv jarayonini boshqarishni yopiq sikl bo'yicha tashkil qilish. Bunda o'quvchilarga to'g'ridan-to'g'ri axborot uzatish bilan birga ulardan ham axborot olish – qaytaruvchan aloqa e'tiborga olinadi. Kibernetikadan ma'lumki, boshqaruv sistemasining me'yorida faoliyat ko'rsatishi uchun mashina va obyekt (o'quvchi) o'rtasida to'g'ri va qaytaruvchan aloqa o'rnatilishi lozim. Qaytaruvchan aloqada o'qituvchi ham, o'quvchi ham birdek zarur. O'quvchi o'quv materialini o'zlashtirib borishi, o'qituvchi uchun esa yo'l qo'yilgan xatoliklarni tahlil qilib, pedagogik jarayonga tegishli tuzatishlar kiritib borish uchun. O'quvchi mustaqil ravishda o'z faoliyatiga tegishli tuzatishlar kiritishi uchun zarur bo'lgan qaytaruvchan aloqa deb ataladi. Ichki qaytaruvchan aloqa tufayli o'quvchi bilim va ko'nikmalarini ongli ravishda o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunda hech qanday tushuntirish, maslahat berish, yo'llanma berish kabilarga yo'l qo'yilmaydi. Faqat, o'qituvchi tomonidan bajarilgan tashqi qaytaruvchan aloqa o'rnatilsagina o'quv jarayonini siklik tarzda boshqarish mumkin bo'ladi.

3. O'quv materiallarini uzatishda, uning mohiyatini ochib berishda alohida qadamlardan foydalanish. Bu talablarning bajarilishi dastur materialining barchaga tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Har bir qadam o'quv tarkibi o'zaro bog'liq bo'lgan quyidagi uchta qismni qamrab oladi: axborot, qaytaruvchan aloqa operatsiyasi va nazorat. O'quv qadamlarining ketma-ketligi pedagogik texnologiyaning asosini tashkil qiladi. O'quvchilarning dastur (har bir o'quv qadami) bo'yicha faoliyati o'ta individuallangan bo'ladi.

4. To'rtinchi prinsip – o'zlashtirishning individual surati deb ataladi. Bu prinsipga amal qilish barcha o'quvchilar tomonidan (turlari vaqtlarda bo'lsa-da) o'quv materiallarini to'la-to'kis o'zlashtirishini ta'minlaydi. Bunda har bir o'quvchi uchun alohida uning ruhiy (idroki, diqqati, tafakkuri) rivojlanishi uchun eng ma'qul bo'lgan o'quv materiallarini tanlash va uning o'ziga ma'qul bo'lgan o'zlashtirish trayektoriyasini belgilash zarurati tug'iladi.

5. O'quv jarayonida maxsus texnik qurilmalardan foydalanish. Maxsus texnik qurilma har bir o'quv qadamini (axborot, operatsiya, qaytaruvchan aloqa, nazorat) amalga oshiruvchi texnik vositalar.

Yuqoridagi prinsiplar pedagogik texnologiyaning didaktik sistema sifatidagi o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Lekin, ular o'quv jarayonini tashkil etishga oid barcha jihatlarini o'zida aks ettirmaydi.

Pedagogik texnologiyada xususiy hol sifatida an'anaviy o'qitishdan hamda didaktikaning barcha prinsiplaridan foydalaniladi (onglilik va faollik, ko'rgazmalilik, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi, o'qitishda uzviylik, o'qitishning tushunarli va bilimlarning puxta bo'lishi). Pedagog texnologiya prinsiplari va umumdidaktik prinsiplar bir-birini to'ldiradi va boyitadi.

REFERENCES

1. Камалов И.Р., Камалова Д.И. «Астрономия фанини ўқитишда инновацион педагогик технологияларни қўллаш» электрон ўқув қўлланмаси учун ЭҲМ дастур. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги. №DGU 06406. 15.05.2019.
2. Камалов И.Р., Камалова Д.И., Сайфуллаева Г.И. «Астрономия фанини ўқитишда илғор ва инновацион технологияларнинг ўрни» электрон ўқув қўлланмаси учун ЭҲМ дастур. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги. №DGU 06407 15.05.2019.
3. M.Quvvatova and oth. “Use of innovative pedagogical technologies in teaching laboratory training in astronomy”. International journal for innovative engineering and management research. Vol 10 Issue 03. March, 2021. Pages 480-482.